Антін Кущинський

ПАТРІОТ
І
ДЕРЖАВНИЙ МУЖ
УКРАЇНИ

У 100-річчя з дня народження
Гетьмана усієї України і Військ Козацьких
ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО
та 55-ої річниці відновлення
УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ
ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

БІБЛІОТЕКА
Наукового Товариства
ім. Шевченка

Чікаґо 1974 р.

«Називати імена мертвих — це все одне, що повертати їх до життя» — так каже старовинний єгипетський напис на пам'ятнику...

Так! Ми хочемо відживити імя Гетьмана всієї України і військ Козацьких Павла Скоропадського в цій доповіді для вшанування 100-річного ювілею з дня його народження і пригадати історичні події в Україні з його іменем звязані... Почнемо від коротких відомостей про його походження. Він належав до давнього славного роду а давні роди накладають на своїх нащадків якусь певну, притаманну їм, духову ознаку. Наука ж твердить що зроду в рід в третіх поколіннях навіть повторюються характерні для них риси характеру. Бо голос предків дає про себе знати і кров може заговорити дуже буйно і у далекого потомка, коли настануть відповідні обставини... Бо кров і походження визначають також душевні якости людини...

I. Рід Скоропадських.

Гетьман Павло походив зі старого українського роду, що три століття був тісно пав'язаний з історією України і віддав українському народу великі військові, політично-дипломатичні та громадсько-культурні услуги.

В українську історію цей рід увійшов у XVII-му столітті в особі Хведора Скоропадського, що вийшов з західних земель України і, оселившись в Уманщині, покозачився. Він один з перших зголосився до Гетьмана Богдана Хмельницького при його повстанню проти Польщі і

загинув славною смертю хоробрих під Жовтими Водами.

Син його Ілля теж брав участь у тому бою. Він мав трьох синів: Івана, Василя і Павла.

Найстарший Іван після служби у Гетьманів: Петра Дорошенка, Михайла Ханенка, Івана Самойловича і Івана Мазепи став Гетьманом. Після Полтавської трагедії рятував для України те, що ще не було остаточно втрачено. Він був у таємних зносинах з екзильним Гетьманом Пилипом Орликом, через своїх відпоручників брав участь у складенні знаменитої Орликової Конституції Української Козацької Держави і умовно зрікся гетьманства в користь Орлика, коли б тому було пощастило повернутись в Україну.

Найменший син Іллі — Павло після 30-річного турецького полону служив у брата Івана Бунчуковим Товаришем.

Середущий син Іллі — Василь Скоропадський, предок Гетьмана Павла по простій лінії, служив за Гетьмана Івана Самойловича як здібний виконавець дипломатичних місій, за Гетьмана Мазепи був сотником Чернігівського полку, а за гетьманування брата Івана — обозним, то є начальником артилерії того ж полку.

Син Василя — Михайло був Генеральним Підскарбієм, то є міністром фінансів. Він був основником впорядкованої скарбової системи Гетьманської держави.

Син Михайла — Іван після скасування Гетьманщини був покликаний з наказу цариці Катерини до Комісії для складання нових законів, як відомий тоді високоосвічений знавець державного права. Граф Румянців жалівся на нього ца-

риці і писав, що Іван Скоропадський — «при всій своїй ученности залишився козаком, керівником всіх інших, бо мріє бути вибраним гетьманом». Катерина відповіла Румянцеву притакуючи «Скоропадський поводить себе як вовк і ні з ким із наших знатися не хоче»...

Зі слідуючих предків Гетьмана Павла по простій лінії був його дід також Іван (вже третій на це ім'я в роді Скоропадських). Це був визначний громадський та культурно-освітній діяч, губерніяльний маршалок Полтавщини. Він брав визначну участь у знесенні кріпацтва в Україні. Він спричинився до заснування низки шкіл та гімназій в Україні. Мав він двох дітей Петра і Єлисавету.

Петро, батько Гетьмана Павла, відзначився у військовій службі великою відвагою й здібностями і вже на 29-му році життя дістав рангу полковника та найвищі орденські відзначення. Але залишив ту кар'єру в московській військовій службі віддався громадській праці, зокрема також був активно діяльним у знесенні кріпацтва. Був Почесним Мировим Суддею, Предсідником Шкільної Ради та Почесним горожанином міст Стародуба й Погара. Дружиною його була Марія зі старовинного козацького роду Миклашевських. У них народився син Павло, що в 1918 році став Гетьманом.

Єлисавета Скоропадська, по мужу Милорадович, тітка Гетьмана Павла, помимо переслідувань з боку московської адміністраіїї, всеціло віддалася громадській та освітній праці. Стала членом Т-ва «Українська Громада» в Полтаві та меценаткою кільканадцятьох шкіл з україн-

рідкісні книги. В домі дотримувано старосвітських українських звичаїв, шановано старі традиції. Це все мало вплив на духовний розвиток хлопця, виховуючи в ньому любов і пошану до рідної старовини і національної української культури. Пізніше ця любов укріпилася близькими знайомствами і приятелюванням з такими людьми, як наприклад Петро Дорошенко, батько Дмитра Дорошенка, Василь Тарновський, Василь Горленко та інші. В тому ж чудовому старовинному козацькому дворищу провела свою молодість і рідна тітка Павла — Єлисавета фундаторка НТШ, чинність якої не могла бути без впливу і на душу племінника Павла.

Опускаємо опис життя Павла Скоропадського, його високу освіту, його закордонні подорожі по европейських країнах, що збогачували його самоосвіту, світогляд і широкі обрії знання його душі.

Пройшли довгі роки. І ось Павло Скоропадський, старшина гвардійського Кавалергардського полку. Після відважних військових подвигів в Російсько - Японській війні в Читинському полку Забайкальського Козацького війська, до якої участи у війні він зголосився добровільно, він тепер став фліґель - адютантом царя Миколи II-го.

Один раз він був вартовим старшиною у царському палаці. Проходячи по залях того двірця мимо кімнати з експонатами зброї козацьких часів, він запримітив прибиту на дверях гетьманську булаву. В блискавичнім відрусі Скоропадський доторкається рукою булави, а вона

несподівано упала з грюкотом на підлогу. На той стук зненацька являється з сусідньої кімнати сам цар і, побачивши зніяковілого вартового старшину, що саме піднімав булаву, обізвався до нього жартуючи: «Ти, Скоропадський, напевно думаєш бить гетьманом!»... Скоропадський, виструнчившись, вибачився перед царем за турботу...

Але так, чи інакше той «інцидент» став свого часу відомий у сферах царського двору і бувало, що фрейліни цариці, зустрічаючись з молодим гвардійським старшиною, окликували його жартівливим привітом: «наш Ґетьман!» Таке оповідав зі слів свого батька св. п. Гетьманич Данило та згадував також і сам Павло і з його слів той спогад записав близький до їх обох сучасник...

Не важно, що, оцінюючи розумово, той рух руки Павла до булави, можна назвати лише неопанованим афектом-емоцією. Але в тому була своя містична сила, бо при тому було зрушено з забуття значення булави — символу української власнодержавности. В тому русі не було в тій хвилині лише щось особисте. Він був наче медіум, що пригадав йому з напівсвідомої глибини його душі, що булава є носій чести й слави України Хмельницького й Мазепи. Викликана тим рухом реакція та думки глибоко запали в його душу, жили і наростали в її глибинах, шукаючи відповіді: чому та сама булава стала безсилою. Перед його духовим зором повстають постаті предків від поляглого під Жовтими Водами Хведора Скоропадського аж до щирого

мазепинця, хоч і в трудних обставинах, Гетьмана Івана Скоропадського. Він став свідомий того, що під Полтавою ходило не лише про збройну поразку Мазепи, але про ліквідацію державної ідеї України, про її інкорпорацію в московську державу. Це ж від тієї дати починають не лише проголошувати анатему на Мазепу, але почалися вимоги московських урядів про так зване «злиття нації» шляхом мішаних подруж поміж «малоросіянами» та їхніми північними переможцями...

Може саме тому, в ході думок історичного освідомлення свого «я» і настанови проти помосковлення, Павло Скоропасьдкий одружився з Олександрою Дурново, яка свої молоді роки також прожила на Полтавщині і полюбила минуле України...

Одного разу, на репрезентативний царський бал молода дружина Павла Скоропадського явилась в історичному убранні української Київської княгині XIV-го століття. На це звернули увагу в придворних кругах і Павлові Скоропадському висловлено від начальства прикре зауваження за таку «неумісність», що його допустилася його дружина, за таку «демонстрацію»... Від тоді петроградське суспільство обвинувачувало цю багату й молоду родину за їхнє якесь замкнене життя, що вони тримаються якось осторонь від чисто московського панства. В домі ж тієї родини панував свій український дух, який тільки міг існувати в ті часи московської задухи ще задовго перед революцією 1917 року.

Та ось надійшов 1917-й рік, а з ним і революція в Московщині. Цар Микола зрікся престолу. Це зречення звільнило українців від присяги московській династії за змістом Переяславської угоди. Павло Скоропадський, вже заслужений генерал з найвищими боєвими відзначеннями за вояцькі успіхи і особисту відвагу. Тепер він відчув також звільнення від історичного зв'язку України з Московщиною. Він відчув поклик крові і Рідного Краю. Він бачить, що на цей час своє військо є найбільш потрібне. Він, як і маси українців-вояків московської армії, що домагались організування українського війська, інтуїтивно відчув, що те є потрібне для забезпечення своєї національної волі. Залізом і кровю, а не деклярацiями будується своє державне життя. Генерал Скоропадський починає формувати Перший Український корпус. Не маючи в той час жадних політичних аспірацій чи персональних амбіцій, він щиро служить своїм військовим знанням і досвідом українській державній справі. Корпус вже організовано і тоді наступила вирішальна хвилина. Московський головнокомандуючий наказав Скоропадському виступити з тим корпусом на фронт захищати Московщину від німців. Перед генералом стала ділема, виконати наказ ще свого вищого начальника, чи йти на захист Української Центральної Ради, загроженої збольшевиченою масою, що руширась з фронту на Київ «поглубляти революцію і навести свій московсько - большевицький порядок». Генерал Скоропадський вперше за свого життя не виконує наказу московського

«Главковерха» і зголошує себе на службу українському урядові Центральної Ради. Хоч не дістав ще на те відповіді від Секретаріяту Центральної Ради про приняття його служби, він відповідно розташовує частини свого корпусу проти большевицької навали, стримує похід на Київ червоних полчищ, розброює їхні частини, придбавши таким чином величезне військове майно й амуніцію для потреб України

Так, в листопаді 1917 року, коли Центральна Рада вже третім Універсалом все ще проголошувала федерацію з Московщиною, генерал Скоропадський вже провадив фактично війну з московським військом, захищаючи вже тоді свою Українську Державу, бо остаточно відмовив послух і службу Москві. Московське командування за те офіційно звільнило його від командування корпусом і віддало під суд Революційного Трибуналу, що в ті часи означало заочний присуд на кару смерти.

Без генерала Скоропадського з його Першим Українським корпусом не утрималась би а була б знищена большевиками Українська Центральна Рада, не було б і окремого міжнародного Берестейського миру України з центральними державами, які узнали нашу державу самостійною, а сам період УЦРади перейшов би в історію як дрібна місцева внутрішня російська «буржуазна контрреволюція», легко припинена в самих зародках. Не воскресла б Українська Держава на міжнародній арені.

Але через зростаючу популярність генерала Скоропадського серед українського вояцтва і

Українського Вільного Козацтва, яке обрало його своїм Військовим Отаманом, в тогочасному українському соціялістичному уряді наростало велике підозріння і невдоволення не лише до генерала, але й до Першого корпусу. Бачучи, що його особа стоїть на перешкоді до нормальних відносин поміж політичним центром і тією збройною силою, на яку той центр мав би опертися, Скоропадський подав рапорт про звільнення його зі становища корпусного командира. Залишався ще якийсь час чинним в Українському Вільному Козацтві, але і в тій діяльності дістав відмовлення від провідників уряду, які заявили йому відмовою затвердити плян організації цієї традиційно - національної сили, зазначивши, що вони і без неї мають чим боронити Україну...

●

В міжчасі головне німецьке командування, прикликане Центральною Радою для боротьби проти большевиків, не бачучи у Центральної Ради здібности дотримати умови того покликання та взагалі конструктивної державної здібности, все міцніше й пляномірніще прибирало до своїх рук фактичну владу в краю. Було ясно, що Україна швидко попаде в становище колонії, оскільки українські кола не змінять власними силами політичний провід. В результаті таких обставин і відносин між німцями і Центральною Радою прийшло з ініціятиви консервативних елементів на чолі з генералом Павло Скоропадським до безкровного перевороту 29 квітня 1918 року. На Хліборобському Конґресі

за участи 6432 уповноважених представників наддніпрянської України проголошено генерала Павла Скоропадського Гетьманом усієї України та Військ Козацьких...

Щоб показати духовий образ патріота Гетьмана Павла, що рішив приняти на себе тяжке завдання відновлення Гетьманщини, зацитуємо уривок його спогадів про його переживання напередодні перевороту.

... «28-го квітня після обіду я замінив свою звичайну військову черкеску на цивільне убрання, упередив ординарця, що повернуся години через півтори, щоб мене не шукали, вийшов з дому і візником поїхав до скверу, де стоїть пам'ятник Святому Володимирові. Мені хотілося насамоті обдумати те діло, що я звалював тепер на свої плечі, мені хотілося розібратися в своїх власних думках і намірах. Я почував, що переживаю дуже важкі моменти мого життя; усвідомлював собі, що поки все це схоже на якийсь кавалерійський рейд і я переживаю тільки цікаві почуття риску, але потім мусить початись зовсім інше, інша праця і інші переживання. Колосальна відповідальність ляже на мене і я вже змушений буду забути про особисте життя і особисті інтереси.

Я наблизився до пам'ятника і сів на лавку близько від нього. Народу майже не було. Тихий світлий весняний день нагадував про народження нового життя. Переді мною чудово вимальовувався Дніпро, свідок не таких ще переворотів!... Я довго, довго сидів, милувався краєвидом, образи минулого мого краю один за

другим виникали перед моїми очима; я намагався уявити собі його будуччину. Я відчував, що починаю якусь нову сторінку в історії мого народу і хотілося усвідомити собі всі обставини цього початку. Хай буде, що буде, а йти на це діло я мушу. Потраплю врятувати мій край — буду щасливий, не здолаю цього зробити — буду мати чисту совість, бо не маю я особистих цілей»...

Так «живі і ненароджені», по словах Шевченка, спонукали Павла Скоропадського до активної участи в долі Батьківщини. Йому треба було почути голосу — поради предків. Тут на високому березі Дніпра, цієї аорти України, постать найбільшого князя Русі-України Володимира Святого говорить до нього маєстатом минулого славного України — піднесеним хрестом — благословенням...

На другий день сталося проголошення Павла Скоропадського Гетьманом України, як спонтанний вияв волі головної тоді частини українського хліборобсько - козацького народу Того ж дня Українська Чорноморська фльота, діставши телеграму про ту подію, піднесла на своїх кораблях українські прапори з тризубом увінчаним хрестом, якого хреста так уперто перед тим домагалася затвердити від Центральної Ради по заповіту й традиції Запорозьких Козаків.

Як і за Богдана Хмельницького, якого було обрано на Гетьмана також 29-го квітня 1648 року, той акт відновлення Гетьмансько - Козацької Державности було освячено Церквою. Павла Скоропадського того ж дня в Святій Софії

при урочистому молебні правлячий єпископ помазав на гетьманування. Так він одержав благословення духовної влади. А вніч з 4-го на 5-те травня Гетьман зі всіма міністрами й почотом був на Великодній Службі Божій. Правлячий митрополит передав від своєї свічки світло Гетьманові, а Гетьман запалював свічки міністрам, а міністри запалювали свічки присутнім вірним. Це відбувалося надзвичайно урочисто у храмі Святої Софії Премудрости Божої, в храмі Великого Князя України Ярослава Мудрого.

III. Заслуги Гетьмана в 1918 році

«... І пізнайте правду, а правда вас визволить».

Цим закликом — наукою Святого Євангелиста Івана (гл. 8 вірш 32) починаю цю главу своєї доповіді, щоб прикликати увагу до тих фактів, що мали місце за часів гетьманування Павла Скоропадського і то в їх широкому й правдивому насвітленні.

Правління Гетьмана Павла визначилось великою продуктивністю в законодавстві та в поборенню анархії й большевизму, як наслідків московської революції. За його безпосередньої чи посередньої участи ухвалено до 400 законів.

В закордонній політиці уряд Гетьмана добився ратифікації Берестейського мирового договору центральними державами, що узнали самостійність України. Складено договір з Кримом, що став автономною частиною України. Створено торговельний, політичний і військовий союз

з козацькими урядами Дону й Кубанщини. Заключено договір з Грузією. Закінчено переговори з Румунією, приєднавши до України Бесарабію. Приєднано зі стратегічних причин до України Сіверщину та українські повіти Мінської, Могилівської, Курської та Вороніжської губерній. Приєднано до України Холмщину й Підляшшя помимо противних старань австроугорської дипломатії, яка під впливом поляків хотіла приєднати ті землі до Польщі. Через посередництво Отамана Оренбургського Козацького Війська генерала Дутова Гетьман нав'язав приязні зносини з Сибірською армією Адмірала Колчака на сході, а в той же час простяг руку дружби з Білорусією й Литвою. Відбулися мирні договори з Совітською Московщиною, яка признала тоді самостійність Української Гетьманської Держави і з нею було встановлено державні кордони. Між іншим, тоді уряд СССР не мав сили противитись Україні і навіть дозволив спеціяльним потягом з відповідною охороною переїхати з Петрограду до Києва всій родині Гетьмана...

За Гетьмана було акредитовано в Українській державі амбасадорів, послів та дипломатичні місії від 30-ти держав, які признали нашу державу «де юре» або «де факто». Українська ж держава мала свої дипломатичні представництва в 23-ох державах.

Завдяки добре веденій закордонній політиці й економічному розвитку державна скарбниця виповнилася мільйонами чужоземної валюти.

Щоб зорієнтувати світ, уряд Гетьмана звер-

нувся з нотою протесту проти большевицького терору. Це була перша нота до культурного світу, яка вказувала на небезпеку і звучала грізно й повчально: «Ми протестуємо і просимо всі цівілізовані народи і їхні уряди приєднати свій голос до нашого голосу обурення й сумління... Ми протестуємо іменем невинних жертв; ми протестуємо іменем потоптаної людяности, іменем грубо зганьбленої християнської вічної Правди...»

З внутрішньої діяльности подамо лише деякі головніші факти. Грамотою Гетьмана відновлено права власности на землю одначе з обмеженням права набути землі в одні руки 25 гектарів. Встановлено права та обов'язки українських громадян. Утворено національні українські народні школи та відкрито до 150 українських середніх шкіл (гімназій) в тому числі і в більших селах, чого за московських часів не бувало. Засновано два державних Українських Університети в Києві й Камянці Подільському та третій приватний (кооперативними установами організований) в Полтаві. Українізовано існуючі перед тим три університети і одну політехніку. Засновано Головне Управління Мистецтва й Народної Культури на чолі з О. Кошицем. Відкрито Українські національні: Архів, Бібліотеку, Музей, Ґалерію образів, Оперу, Драматичний театр. Засновано Першу капелю бандуристів Василя Ємця, що мала первісну назву «Кобзарський Хор», засновано кобзарську школу. Засновано Українську Академію Наук. Через стабільність гетьманських грошей розвинулась торгівля. Супроти наставленню уряду Центральної Ради, що державу будується, як висловився тодішній Голова Ради Міністрів Винниченко, «без попів і кадила», Гетьманський уряд видав урядову постанову, що в самостійній Українській Державі має бути самостійна Автокефальна Православна Церква. Цю постанову було пізніше оформлено законом, що його пізніше видав уряд Директорії УНР. Гетьманським законом було утворено Державний Сенат, як вищу установу в справі суду й хоронителя законів. Видано закон про поборення так званих «каральних загонів», що постали з приходом німців за часів Центральної Ради з невідповідальних елементів, щоб самочинно відбирати награбоване за революції майно, а тепер з участю комуністичних московських агентів компромітували Гетьманську владу

Тому, що за ті «каральні відділи» неприхильники гетьманської влади поширювали неоправдані закиди по адресі Гетьмана, подамо тут слідуюче правдиве вияснення про їхню комуністичну інспірацію.

З московських архівів Політбюра ЦК ВКП, до яких в 1936-38 рр. мав тимчасовий доступ проф. А. В. Шестаков, що прозрадив ті таємниці на сторінках «Українського Робітника» число з 7. XI. 1947, стало відомо як трактувалися українські питання в 1918-22 рр. у вузькому колі однодумців Леніна й Троцького. В протоколах таємного засідання Леніна, Троцького, Зіновєва і інших тодішніх правителів СССР 1918-го року є записані ухвали про те, як практично зруйнувати Українську Гетьманську Державу, як використати українських соціялістів в тій справі.

Діяти треба було двояко: леґально і таємно. Леґально мав робити товариш Мануїльський, що був членом мирової делеґації від Москви в Києві і йому доручено договоритись про те з Винниченком так щоб переговори затягати. Таємні ж справи доручалося виконувати спеціяльній трійці уповноважених по розробленій для них інструкції. В тій інструкції зазначалося як український підпільний центр мав використовувати присланих в його розпорядження людей з Москви. Тих присланих аґентів належалось розподілити одних — в губерніяльних і повітових повстанських комітетах, а других зробити начальниками каральних відділів. Керівники тих «карателів» мусіли використовувати кожну нагоду, щоб карати села, палити селища, знущатись над селянами у присутности чоловіків цілого села за те, що вони грабували поміщиків. Так вони мали уміло викликати повстання проти Гетьмана під соціялістичними гаслами. Далі було прийнято пропозицію Леніна, що пізніше тих аґентів у каральних загонів примістити у петлюрівські штаби і там уміло провокувати жидівські погроми. Ленін казав, що убити українського голову держави завжди буде можна, то є дрібниця, але важніше то треба його скомпромітувати в масовій опінії...

Дуже важливою була праця Гетьмана і його штабу у військовій ділянці. Введено обов'язкову військову повинність. Встановлено присягу з покликанням в ній на Божу поміч на вірність Українській Державі. Організовано кадри постійної Української Армії з 8-ми корпусів, фльоти й авіації та ще підготовлено організування кадрів двох корпусів. Узаконено існування Козацького стану з 8-ми кошів з 112 полками. Видано закон про відкриття військових шкіл, засновано Українську Інструкторську Школу Старшин в Києві для перевишколу, довишколу та для українознавчих наук колишніх старшин московської армії. Видано закон про відкриття Академії Генерального Штабу і вже було підібрано перший кадр старшин для проходження її курсу. Видано закон про державний герб України тризуб з хрестом на його чолі, який закон пізніше підтвердив Голова Директорії і Головний Отаман Симон Петлюра та окремим законом підтвердила і Директорія УНР. Зібрано і упорядковано величезне військове майно і амуніцію для продовження боротьби проти Москви.

Нарешті, було видано закон про вибори народніх представників до Державного Сойму, якому належало право ухвали по всіх предметах законодавства та дефінітивного встановлення форми влади й управління у відновленій Українській Державі. Бо ж Гетьман на початку свого правління оголосив, що владу прийняв він тимчасово.

До скликання Сойму не прийшло, бо почалося протигетьманське повстання організоване опозіціонерами проти Гетьманської влади, що були об'єднані в так званному Українському Національному Союзі.

Тут треба зазначити, що Гетьман Павло Скоропадський, як вроджений аристократ духа стояв на становищі, що він служить всій Україні і тому кілька разів запрошував представни-

ків опозиції взяти участь в його кабінеті міністрів, але все безрезультатно. Провідники ж Національного Союзу розпочали підготовчу акцію до повстання ще зразу після проголошення Гетьманської Держави. Тепер же проголосили, що приводом до повстання було те, що Гетьман оголосив декляративну федерацію з Москвою, оскільки Москва не буде комуністичною.

Ця тема для правдивого вияснення потрібує історичного порівнання.

IV. Історичне порівнання

Гетьман Богдан Хмельницький приневолений зовнішніми обставинами та внутрішнім станом Козацької Держави, заключив для оборони проти ворогів Переяславську догоду з московським царем про спілку України з Москвою як рівний з рівним. Тією догодою були невдоволені і відмовились присягати за її дотримання українське вище духівництво, полковник Іван Богун — один з найближчих полководців Богдана, Уманський та Брацлавський полки, а козаки Полтавського та Кропивницького полків побили киями тих, що явились до них приймати ту присягу. Знаємо, як наш геній Тарас Шевченко також не помилував своїм палким словом Богдана. Згубні ж наслідки Переяславської догоди через віроломство Москви тривають на Україні й досі.

Гетьман І. Мазепа, враховуючи стан в якому перебувала Україна за його часів в московській неволі, вдавав дипломатично глибоку вірність московському цареві, стараючись зберегти з козацьких вольностей те, що ще можна було затримати. За те він втратив довіря у великої частини козацької старшини, а Січ Запорозька на чолі з Кошовим Костем Гордієнком відступила від Мазепи, як від зрадника України. Тому Гетьманові прийшлося монтувати протимосковський союз з шведським королем таємно від многих своїх людей. В бою ж під Полтавою проти Москви він потерпів поразку, бо тоді вже й Гордієнко з запорожцями, зрозумівши ситуацію, хоч і приєднався до Гетьмана, але вже не зміг помогти. А коли так сталося, то Гетьмана Мазепу почали ще дужче ненавидіти і проклинати а українське духівництво за московським наказом ще й проголошувало аж до недавна анатему на його праведну душу, так зокрема заслужену перед Православною Церквою в Україні. Від тоді Україна терпить до сьогодні ще гіршу неволю.

Неприхильну ж опінію українських мас до наших Гетьманів московська пропаґанда ще більше розпалювала своїми провокаціями. Щось подібного, як діється в наші часи по адресі Гетьмана Павла Скоропадського. Але з бігом часу український загал зрозумів ті обставини, при яких ті незлюблені Гетьмани керували кораблем України. Зрозумівши ж причини їхніх хиб чи невдач, історія належно оцінила заслуги перед Батьківщиною Гетьманів Богдана і Івана. Проти їхніх обвинувачень на вазі історії переважили інші їхні великі й славні діла. Ореол слави увінчав імена Хмельницького і Мазепи а їхні імена стали символами невмирущости української державної ідеї та непримирення духа

українського спротиву всякому окупантові. Їх вже не обвинувачують в «зраді», в «послушности» до Москви а наше священство почало молитися на Божественній Літургії за благовірних гетьманів.

Так минають часи революційних заворушень, утихають страсті, слабнуть емоції і приходить розсудливість та впливи холодного розуму. Чим далі ми віддаляємось від минулих подій, тим об'єктивніше розглядаємо факти, що були при тих подіях, спокійніше їх обмірковуємо, починаємо їх глибше розуміти та справедливіше оцінювати. Так тепер стається з умовною заявою Гетьмана Павла про федерацію з Москвою, коли б вона була некомуністичною.

Ту заяву не ухвалював Гетьманський уряд, а її підписав сам Гетьман Скоропадський, не вживши навіть при тому свого титулу «гетьман». Ту заяву не ратифікувала друга сторона — некомуністична Москва, на заіснування якої не було виглядів вже й тоді, що вона буде. Отже, та заява не мала правної вартости. Обставини ж які покликали ту проклямацію були дійсно безвихідні. Внутрі готувалось протидержавне повстання. Дня 20 вересня 1918 року відбулася таємна нарада Українського Національного Союзу під проводом Володимира Винниченка, при секретареві д-рові Дмитрові Левицькому та при участи д-ра Льонґіна Цегельського. На тій нараді остаточно повторно рішено зробити повстання. Про те Цегельський остеріг Гетьмана. В той же час з півночі вже активно почався наступ московської червоної армії помимо договору з представниками ініціяторами повстання

про невтралітет. А Антанта обіцяла через своїх дипломатів поміч Гетьманові в боротьбі з червоною Москвою, якщо Гетьман дасть те проголошення, і французький воєнний десант вже плив до Одеси.

Тому ту заяву Гетьмана про федерацію об'єктивні історики і навіть дехто з неприхильних до Гетьмана сучасних вищих генералів, розглядають як дипломатичний хід вимушений обставинами часу та називають її просто «фіктивною» федерацією. Нарешті дехто з сучасних істориків питання федерації розглядає з ширшої точки погляду продовження історичної епохи і думає, що то була візія майбутньої догоди з білою Москвою то є: Денікина, Колчака, Міллера та Донського, Кубанського і Терського козацтва як рівного з рівним на тлі справедливого й правдивого трактовання переяславських статтей, які ґарантували Україні державну самостійність...

Один з головніших організаторів повстання проти Гетьмана член президії Українського Національного Союзу, з рамен якого те повстання було проголошено й відбулося, Микита Шаповал, що йому першому запропоновано товаришами організаторами повстання бути Головним Отаманом, але він відмовився на користь Симона Петлюри, виявив вже на еміграції в Празі ЧСР в промові на святкуванні 22 січня, що заява Гетьмана про федерацію не була причиною того повстання. Він з'ясував, що повстання було задумано в цілях СОЦІЯЛЬНОЇ а не національної революції. В своїй праці «Ляхома-

н.я» на ст. 222 зазначив, що і Симон Петлюра також «ЦІЛКОВИТО ПОГОДИВСЯ НА ПРОГРАМУ ПОВСТАННЯ, як РЕВОЛЮЦІЇ СОЦІЯЛЬНОЇ». Крім того, Шаповал у своїй праці «Велика революція й українська визвольна пропаганда», Прага 1928 на ст. 120-123 ствердив слідуюче. «Звичайно, українці, що не знають історії внутрішньої праці Українського Національного Союзу, пишуть і говорять так, що коли Скоропадський проголосив федерацію з Росією, то Український Національний Союз в той же день оповістив повстання проти Гетьманщини. Виходить так, що коли б Скоропадський не оповістив федерації, то не було б і повстання. Справді так не було. Я був дуже близько до джерел політики Українського Національного Союзу, навіть більше. Будучи членом президії УНЦ і головою комісії міжнародніх зносин, я працював з Винниченком, з яким ми удвох підготовляли повстання ще задовго до виступу Коли пізніше, та й тепер в пресі появляються замітки про те, що Гетьман оповістив федерацію, а Петлюра підняв через те повстання, то ми лише гумористично усміхаємось: так пишеться історія. А робилась вона цілком інакше...»

Документи, відкриті пізніше, підтверджують правдивість слів Шаповала. Бо вже 11-го листопада 1918 р. Раднарком Леніна дав наказ Червоній армії наступати на Україну через Харків на Київ. А тільки 14-го листопада, коли було проголошено повстання, почався наступ Січових Стрільців з Білої Церкви з наказу Національного Союзу також на Київ, але з другого боку — через Мотовилівку... Як же ж прикро робити правдивий висновок з цих двох фактів!..

Гетьман Павло, не бажаючи продовження пролиття братньої крови у внутрішній боротьбі за владу, зрікся її таким актом 14 грудня 1918 року: «Я, Гетьман усієї України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх своїх сил, щоб вивести край з того тяжкого становища, в якім він перебував. Бог не дав мені сил справитися з цим завданням, і нині я, з огляду на умови, які тепер склалися, керуючись виключно добром України, відмовляюся від влади. Павло Скоропадський, 14-го грудня 1918 року. Місто Київ».

Так вчинив Гетьман Павло, керуючись тільки добром України в той грізний для неї час а сам рішив виїхати на еміґрацію як вигнанець Українського Національного Союзу. Директорія УНР, перебравши владу на Україні, поспішила оголосити особу Пана Гетьмана поза законом, назвавши його зрадником. Отже його, заслуженого перед Батьківщиною патріота, можна було безкарно позбавити життя. Але Господь Бог не допустив до такого ганебного злочина. Серед українців не знайшлося каїна і тому наша історія не порівнялась вповні з історичними фактами в Москві, де нова комуністична влада також оголосила поза законом свого уступившого монарха і дозволила його замордувати...

●

Подиву гідна для нас тепер історична постать Павла Скоропадського, коли об'єктивно без всяких передсудів глянути на неї: від генерала

до Гетьмана всієї України, який в тяжких а то й безвихідних історичних обставинах старався вдержати існування Української Держави як за часів Центральної Ради так і за Гетьманщини

Був він активним українським патріотом і на еміграції як на політичному, так і на громадсько - культурному полі аж до самої смерти. Він був співосновником Українського Наукового Інституту, його заслугою засновано Українську Православну церкву в Берліні, добившись для того визволення зі стану простого робітника нашого священика. Він фундував українські часописи й журнали. В умовах же Гітлерівської Німеччини показав себе завзято відважним. Коли ґавляйтер України Кох видав меморандум, що заперечував існування української історії, культури і здібність українців до державного життя, то Гетьман на те йому відповів так: **«Мій нарід гордий і волелюбний, він ніколи не буде рабом. Його стремління — вільна Україна».**

А при нагінці й арештах німцями українських політичних провідників різних не гетьманських угруповань, то Гетьман Павло своїми безстрашними заходами добився того, щоб їх було звільнено з арешту.

Ще один документ залишив нам Гетьман Павло що його варто окремо відзначити. Це його послання в формі листа до свого сина Данила. Ось його зміст

«Мене турбує чи не залишишся Ти Українцем тільки з назви. Чи зумієш Ти й своїй родині зберегти настільки сильну й активну українську

традицію, що навіть коли б Тобі прийшлося вік свій вікувати на еміграції, діти Твої будуть українськими патріотами, а не тільки пасивними симпатиками, своєї, може й невидимої дідівщини, будуть готові стати активними будівниками долі нашого Краю і завжди готові нести всі тяжкі жертви, яких Україна від нас вимагатиме!»

Чи ж ці слова не є заповітом для кожного українця на чужині перебуваючого?..

●

Велику річ всю можна краще бачити здалека. Великі діла можна краще оцінити тільки з більшої відстані.

Тільки зрозумівши правдиві обставини та саму подію проголошення федерації, яку ми тут всебічно з'ясували, можемо зробити об'єктивні висновки.

Порівнюючи тепер з історичної ще недовгої, лише 55-ти річної переспективи, те, що було зроблено за Гетьмана Павла Скоропадського для України з тим, що сталося скоро після його усунення від влади аж до тепер, мусимо признати його великі патріотичні державно - творчі заслуги як у зовнішній, так і у внутрішній а зокрема у військовій оборонній ділянці Української Держави.

Був він лицарем-козаком у своїх поступованнях зі своїми противниками. Наприклад звільнив на чесне слово з німецького арешту Петлюру. Він був державним мужом з християнською гуманною душею. А ці духовні вартості є непереможні і на віки лишаться окрасою й ореолом його історичної великої постаті відновителя ла-

ду, порядку й добробуту в нашому рідному краю за тих революцією і анархією розхитаних часів.

Не даром він мав найвищі відзначення за боєві подвиги й особисту відвагу, не даром був обраний Почесним Отаманом Кубанського Козацького війська, але й був лицарем Малтійського хреста, яким провід того стародавнього ордену нагороджує лиш осіб видатних своєю лицарською гуманністю й добродійством.

Член Директорії УНР Проф. Опанас Андрієвський, характеризуючи Гетьмана Павла казав:

«Павло Скоропадський був лицар-козак з безмежною любов'ю до волі з готовістю на самопожертву, про що Москва ніколи не забуде». Зі щирим жалем ми від себе додамо, що тих його заслуг, на жаль не приймають до своєї свідомости і дехто з українців зпоміж противників консервативного світогляду.

Але вірю, що об'єктивна оцінка подій на Україні за Гетьманщини 1918 року чим далі тим більше набиратиме узнання величі історичних заслуг її відновителя. Правда про ті часи буде чим далі, тим краще пізнаватись і та правда визволить многих думаючих українців від помилкових поглядів і переконань. Бо ж немає таких історичних періодів, у яких не було б помилок, але їхні обставини треба зрозуміти.

«Пізнайте правду, а правда визволить Вас» — учив Св. Апостол Іван. В доказ цієї сили правди наведемо тут кілька опіній ворогів Гетьмана й Гетьманщини, ворогів, що глибше задумувались над своїми поглядами чи поступованнями

V. Опінії ворогів і неприхильників

Головний ідеолог комуністичної Московщини Ленін, зрозумівши, що відродження традиційної форми Української Держави відрізувало доступ Московії до Чорного моря, Кавказу й Туркестану та що за Гетьмана з відродженням Козаччини Україна може зрости до минулої своєї слави й величі, а з тим і до світового значення, сказав на зібранні робітників в Петрограді 1918 року: «Якщо втримається Гетьманщина, то Росія повернеться в кордони Московського князівства XV-го століття!»

Сталін свого часу доносив совітському уряду, що із-за вини Гетьмана Скоропадського існують національно - демократичні уряди на Дону й на Кавказі. Кожний прояв унезалежненої державности московська большевицька пропаґанда називала тоді «Скоропадією»· «Українська Скоропадія», «Білоруська Скоропадія», «Грузинська Скоропадія», «Уральська Скоропадія».

Представник червоного московського «єдинонеділимства» комуніст Троцький на тисячних мітінґах в Москві, Вороніжі, Курську, Орлі називав Гетьмана Павла Скоропадського «Українським Бонапартом» та підкреслював, що Скоропадський є «жива небезпека для Росії».

А представник білого московського єдинонеділимства монархіст генерал Денікін, спостерігаючи діяльність Гетьмана Павла, назвав його «другим Мазепою».

Свій же неприхильник Гетьманату, відомий політично - громадський діяч, республіканець

Степан Баран дав таке остаточне заключення у своїх спогадах про Гетьмана: «Гетьман Павло Скоропадський перейшов на сторінки історії з чистим іменем будівничого Української Держави та її дбайливим господарем».

Неприхильник Гетьманщини і вірний концепції У.Н.Р. ген. штабу генерал Капустянський так написав про Гетьмана Павла «Як видатний військовий діяч Гетьмана Скоропадський з великою енергією взявся за організацію Української Військової Сили, цієї головної підвалини всякої держави... Він притягнув найкращих старшин Генерального Штабу». А про політичне проголошення федерації генерал Капустянський дав таке об'єктивне пояснення. «На Одесу направляється французький десант. Гетьман 14 листопада 1918, бажаючи зберегти Українську Державу, щоб добитися прихильности і допомоги з боку Антанти, проголошує фіктивну федерацію з майбутнім урядом Росії»...

Також полк. Евген Коновалець, командир Січових Стрільців, що провадив ними у протигетьманському повстанню, опинившись на еміграції в Берліні, часто задумувався нал своєю участю в тому повстанню і мав зустрічі особисто з Гетьманом, а пізнавши його ближче, ставився з пошаною і великим до нього респектом. Проаналізувавши вже без революційного і емоційного захоплення ті обставини, що викликали проголошення повстання та те, що тим скористались большевики, і констатуючи які результати сталися для України від того повстання, Коновалець в своїх спогадах щиро висловився так: «Як був би я це знав, був би ніколи не пішов в повстання. Помилки цеї вже не поправиш, але треба старатись її більше не робити»...

Ще глибші розчарування переживав вже на еміграції Головний Отаман Симон Петлюра, що очолював повстання проти Гетьмана а потім боротьбу проти Москви, яка кінчилася поразкою... Друг і щирий приятель Симона Петлюри — д-р Василь Королів у своїх споминах «Згадки про мою смерть» (Торонто 1961) оповідає слідуюче. Після поразки військ УНР на запитання Королів до Петлюри, хто в тому винен, Петлюра відвів: «Я! і гупав себе в груди — Я, бо не мав ставати на чоло руху!» Королів на те запитав: Прецінь збори Національного Союзу, що перед повстанням проти Гетьмана Скоропадського відбулись у мене, першим кандидатом на Головного Отамана поставили Микиту Шаповала. Так що він? — «Ні! — твердо говорив Симон. Але він зробив ліпше за мене, сказавши: — Я на таку велику річ задурний. А я послухав наказу товариства... я мушу робити те, чого робити не можу!..»

Джерела використані для доповіді

1. Проф. Дмитро Дорошенко — «Історія України 1917-1920 рр.» т II, Українська Гетьманська Держава. Ужгород 1930.
2. Павло Скоропадський — «Сторінка Споминів» («Наша Культура», ч. 4-16, Львів, 1936).
3. Омелян Прицак — «Рід Скоропадських» («За Велич Нації», Львів, 1938).
4. А. Маляревський — «Павел Скоропадський Гетьман всей України», Кієв, 1918.
5. Проф. Лев Шанковський — Гетьман Павло Скоропадський і Українська Армія» («Бюлетень Укр. Громади Південної Америки» ч. 3. Порто Алеґре, 1958).
6. Державний чин Гетьмана всієї України — факти з історії державного будівництва в Україні в 1918 р. («Голос Державника» ч. 3. 1947).
7 Степан Баран — «Три голоси про Гетьмана Скоропадського» (Щоденні Вісті», Міттенвальд, 1948).
8. «Думки про організацію українського війська» («До Зброї» ч. 1-9 — 1947).
9. М. Скрипник — «Коментар» т II Лондон-Гаґа, 1965.
10. Микита Шаповал — «Велика революція й українська визвольна пропаґанда», Праґа, 1928 р.
11. Д-р Василь Королів-Старий — «Згадки про мою смерть», Торонто 1961.
12. Д-р Л. Цегельський — «Про підготовку повстання» («Правда» ч. 1-2, Торонто 1973).
13. Антін Кущинський — «Гетьман Павло і Гетьманич Данило Скоропадські», Чікаґо, 1968.
14. Антін Кущинський — «Вояцькі заслуги й лицарські чесноти Гетьмана всієї України Павла Скоропадського» Торонто 1973 та інше.

ЗМІСТ

Рід Скоропадських 5

За голосом предків і покликом крові 9

Заслуги Гетьманна в 1918 році:

В закордонній політиці 18

У внутрішній діяльності 20

У військовій ділянці... 22

Історичне порівнання 24

Опінії ворогів і неприхильників 33

Використані джерела 36